

مقدمه

چرا بیواتیک؟

رشد دانش بشری همواره پدیده‌ای مثبت و مفید تلقی می‌شده، اما غالباً خالی از مشکلات و موانع و دغدغه‌های غیرعلمی نبوده است - مشکلات و دغدغه‌هایی که گاه دینی، گاه فرهنگی و گاه اخلاقی است. از اولین روزهای ظهور علم جدید، یعنی با ظهور کتاب کپرنیک در دفاع از نظام خورشید مرکزی، ناشر کتاب، خود را موظف دید در مقدمه آن توضیح دهد چگونه می‌توان میان چنین نظریاتی با باورهای رایج دینی که ظاهراً خلاف آن را نشان می‌داد، تناسب و تفاهمی برقرار کرد. پس از آنکه کلیسا احساس کرد نظریه خورشید مرکزی از طریق اختراعاتی مثل تلسکوپ در حال تأیید شدن است، مشاوران خود را به کمک طلبید تا برای جمع میان نظریه علمی جدید خورشید مرکزی و نظریه علمی قدیمی زمین مرکزی که کلیسا به عنوان یک باور دینی هم آن را تأیید کرده بود، تدبیری بیندیشند. برخلاف آنچه غالباً ادعا می‌شود دفاع کلیسا از نظریه بطلمیوس و محاکمه گالیله، صرفاً یک تحمیل عقیده ساده از سوی نهاد دین بر نهاد علم نبود، که یک بار برای همیشه پیروزی علم بر خرافه را اثبات کرده باشد. بلکه نوعی تعارض و تعامل میان علم و غیرعلم، اعم از اخلاق، فرهنگ و ... کمابیش در همه ادوار ناگزیر به نظر می‌آید. از همین روی بود که حتی نیوتن بزرگ که خداوندگار علم تجربی - ریاضی جدید محسوب می‌شود، تلاش بسیار داشت تا نظریه گرانش عمومی او در تعارض با عقاید مردم در ارتباط با خلقت قرار نگیرد. حتی لاپلاس هم که در توضیح اینکه چرا در سیستم علمی او جایی برای خدا در نظر گرفته نشده است، پاسخ داد «برای اینکه به چنین فرضیه‌ای نیاز نداشتم»، احتمالاً به این نکته دقت نکرده بود که علم پدیده‌ای اجتماعی است، و حتی اگر در لابراتوار به چیزی ورای ریاضیات و آزمایش نیازمند نباشد، خارج از آن ناگزیر است با چالش‌هایی رودررو شود. چیزی که شاید بزرگترین و گسترده‌ترین نمونه آن را بتوان در نظریه تکامل انواع داروین سراغ گرفت. نظریه‌ای که حتی هم اینک هنگامی که بسیاری از کودکان و نوجوانان با آن آشنا می‌شوند، بلافاصله از نسبت آن با روایت کتب مقدس از آفرینش سؤال می‌کنند.

هفت

مسائلی از این دست، برخلاف آنچه ممکن است گاه پنداشته شود، نه ساده است و نه پایان یافته، زیرا به موازات آنکه علم پیش می‌رود و پیچیده‌تر می‌شود، مشکل آفرینیهای سیاسی و فرهنگی و اجتماعی آن هم، به همان نسبت پیچیده‌تر می‌شود. اگر کسانی چنین تصور کنند که مسائلی چون تعارض نظریات علمی گالیله و داروین با بعضی عقاید، یک تعارض ساده میان حقیقت و کذب بوده و به حافظه تاریخ سپرده شده است، ممکن است به ساده‌انگاری متهم شوند، چرا که اگر در قرون گذشته این بحث منحصر در تعارض نهاد علم و نهاد دین یا نظریات دانشمندان و فرهنگ عمومی بود، اینک در وضعیتی به مراتب پیچیده‌تر قرار گرفته‌ایم. وضعیتی که در آن بعضی پیشرفتهای علمی و تکنیکی، به مشکلات اخلاقی و حقوقی و سیاسی برخورد می‌کند. شاید مشهورترین این تعارضات، مشکلات زیست‌محیطی باشد. از زمانی که جیمز وات ماشین بخار را ساخت و ریلهای راه‌آهن توسعه یافت و این امر تعارضی حقوقی و سیاسی میان شرکتهای سازنده و زمین‌دارانی که ریلها از میان مزارعشان عبور می‌کرد، برانگیخت تا امروز که در مواردی کارخانه‌ها و چه بسا دانشمندان و تکنسینها تحت فشار قانون، گروههای ذی‌نفع، و نیز افکار عمومی گاه مجبور می‌شوند به دلیل مصالح زیست‌محیطی از بعضی آزمایشات و تمرینات و تولیدات چشم‌پوشند، علم و فناوری ناگزیر بوده است چالشهای غیرعلمی اعم از اجتماعی، اخلاقی، حقوقی و ... را هم در نظر بگیرد.

اما در این میان شاید بغرنج‌ترین مسائل این بخش، مواردی است که به ایجاد تغییراتی در وضعیت طبیعی انسان می‌انجامد. پیشرفت علم و فناوری به تدریج زمینه‌ای فراهم کرده است که چه بسا بتوان با دخالتها و اعمال تغییرات ژنتیکی بدن را در مقابل بعضی بیماریها مقاوم کرد، یا حتی تغییراتی در اوضاع و احوال بیولوژیک و فیزیولوژیک انسان فراهم کرد. حتی دور از تصور نیست که در آینده بتوان انسانی را مشابه‌سازی کرد و موارد بسیاری دیگر از این قبیل. چنین تحولاتی به خصوص در صورت خارج شدن انحصار آن، پیامدهای وسیعی در عموم حوزه‌ها از سیاست و حقوق تا اخلاق و فلسفه خواهد داشت. ممکن است بعضی اعلام خطرها در این زمینه که دستمایه فیلمهای علمی - تخیلی و در واقع ژانر اکشن بوده است، چهره‌ای کاریکاتورال از مسئله عرضه کرده باشند، که شانس بسیار اندکی برای پیوستن به واقعیت داشته باشد. اما پیشگوییهای غالباً منفی و اغراقهایی از این قبیل نباید ضرورت تأملات علمی و تخصصی در این زمینه را با تردید مواجه بسازد.

بسیار محتمل است دنیای آینده از نظر مسائل مهندسی ژنتیک شاهد تغییراتی باشد که علم را با مذهب، اخلاق، سیاست و فرهنگ عمومی درگیر کند. بر این مبنای ضروری است که به موازات پیشرفت این علم و فنون مربوط به آن، مطالعاتی در زمینه این چالشها صورت گیرد. و از آنجا که این مسئله جهانی است، شایسته است تفاوت نظامهای فکری، فرهنگی، حقوقی و ... ملل مختلف در این موضوع مورد توجه قرار گیرد.

در چنین فضای پروبلماتیکی بوده است که بخش فرهنگی سفارت فرانسه در تهران با همکاری دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه علامه طباطبایی بر این توافق کردند که بحث «بیواتیک» یا «اخلاق زیستی» را موضوع یک همایش بین‌المللی قرار دهند. برای این منظور فراخوانی صورت گرفت تا از میان عموم رشته‌ها و حرفه‌هایی که از جنبه‌ای خاص به این موضوع مربوط می‌شوند، اعم از متخصصان علوم زیستی، پزشکی، حقوقدانان، روان‌شناسان، فیلسوفان و ... کسانی که علاقه‌مند به شرکت در همایش مذکور هستند مقالات خود را تهیه و ارسال کنند.

در مجموع حدود ۴۰ مقاله به دفتر دبیرخانه همایش رسیده است که در این دفتر خلاصه آنها برای استفاده و آشنایی علاقه‌مندان تدوین شده است. امید می‌رود که در آینده متن کامل سخنرانیهای همایش در دفتری دیگر به علاقه‌مندان عرضه شود.

دکتر علی تقی‌زاده
دبیر همایش